

ДИНАМІКА ЗМІН В РОДИЛЬНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття

В статті розглядається структура родильно-хрестильних обрядодій українців Курщини, Білгородчини та Воронежчини в другій половині ХХ століття.

Ключові слова: застережні заходи, родини, обрання кумів, хрестини, трансформації.

До теми української народної родильної обрядовості неодноразово зверталася ціла когорта дослідників ХІХ – ХХ століть¹. Але чимало аспектів родильно-хрестильної обрядовості українців, які проживають на території Північно-Східної Слобожанщини, що сьогодні входить до складу сучасних Курської, Білгородської та Воронежської областей Росії не достатньо висвітлена. Особливо це стосується проблеми трансформації звичаїв, пов'язаних з народженням та соціалізацією дитини другої половини ХХ – на початку ХХІ століття. В статті робиться спроба, спираючись на попередніх дослідників, власні польові матеріали та архівні джерела, проаналізувати основну структуру родильної обрядовості, а також простежити збереженість, з'ясувати зміни, що відбулися в ній.

Протягом ХХ століття народна сімейна обрядовість, складовою частиною якої є родильно-хрестильні звичаї та обряди, зазнала значних змін. Це значною мірою пов'язане з темпами урбанізації суспільства, змінами у традиційному побуті не лише в місті, а й на селі, переходом до індустріального, а зараз, можна вже говорити, до інформаційного суспільства. Окрім названих причин, які спонукали населення пристосовувати традиції до нових умов, не останню роль у таких трансформаціях зіграла й активна позиція керівництва Радянського Союзу щодо насадження нових радянських обрядів, нав'язуваних у вигляді розроблених і законодавчо затверджених програм, які допомагали складати партійні та комсомольські організації, установи, що займалися культурно-просвітницькою роботою, які відкидали будь-які етнічні українські традиції. Радянське керівництво, навіть, неодноразово проводило всесоюзні конференції, присвячені проблемі розробки загальнорадянської обрядовості, які відбувалися у 1970 – 1980-х роках².

Щодо родильної обрядовості, то вже на початку ХХ ст. спостерігаються певні зміни у бік спрощення загального комплексу. На початку 20-х років ХХ ст. з ініціативи радянського керівництва починає вводитися обряд "октябрини". Його іноді ще називали "червоні хрестини" або "звіздини". Цей обряд присвячувався народженню дитини та наданню їй імені. Але, головним чином, "октябрини" протиставлялися церковному хрещенню дитини³. "Зорини", "Октябрини", "Червоні хрестини" не набули поширення, зокрема, як відзначав П.Дарманський, це було зумовлено в першу чергу тим, що обряд носив масовий характер "і більшою мірою був схожий на мітинги робітничих колективів, на яких виголошувалася доповідь-лекція та привітання батькам"⁴. Наприкінці 1950-х років радянське керівництво нарешті почало розуміти, що якщо до нових обрядів не будуть залучатися народні традиції хоча б частково – "нова обрядовість" не знайде підтримки серед населення. Так, загальними зусиллями працівників будинків народної творчості, РАГСів, партійних та комсомольських організацій було розроблено обряд "Введення новонародженого у громадянство", до якого було включено обрання хрещених

батьків, яких називали кумами⁵. Але, не дивлячись на активне впровадження нової радянської обрядовості традиційні звичаї та обряди продовжували використовуватися, хоча й часто в трансформованому вигляді.

Відомим російським дослідником Д.Зеленіним в родильній обрядовості українців, росіян, білорусів було виділено три основні етапи: 1) обряди пов'язані з вагітністю та початком процесу народження дитини, 2) прийняття новонародженого до кола сім'ї та общини загалом, 3) обрядове очищення матері та баби бранки⁶. До такого поділу усіх звичаїв та обрядів, пов'язаних з появою на світ людини, схиляється й українська дослідниця Н.Гаврилюк. Але вона при цьому подає перелік основних обрядодій, які відносяться до кожного з цих етапів. Так до першого етапу Н.Гаврилюк відносить перестороги і табу на окремі види роботи в певні дні тижня, прикмети раціонального та ірраціонального характеру та інші заходи, направлені на охорону вагітної жінки та її майбутньої дитини, а також способи передбачення статі дитини; до другого етапу відносяться обрання імені дитині, відвідування породіллі і святкування родин, вибір кумів, обряд церковного хрещення, хрестини, звичаї та обряди, пов'язані з першим постригом дитини; третій етап складають народний обряд "зливки" та церковний – "вводини" чи "молитва"⁷. В даній статті автор також буде дотримуватися, запропонованих Д.Зеленіним та Н.Гаврилюк поділом на етапи обрядів та звичаїв, пов'язаних з народженням та соціалізацією дитини. Адже причин відступати від нього нема.

Починаючи з другої половини ХХ ст. під впливом постійної агітації та популяризації нового радянського способу життя, а поряд з цим і радянської обрядовості з боку різних державних, культурно-освітніх і, зі свого боку, медичних установ серед радянського населення і українців зокрема, починає ширитися думка, що прикмети та перестороги, які в народній традиції мали забезпечити легкі пологи та народження здорової дитини, це лише забобони, що не мають наукового обґрунтування. Незважаючи на поширення такої думки, окремі частинки цих народних знань все-таки збереглися упродовж другої половини ХХ ст. і продовжують зберігатися на початку ХХІ ст.

Упродовж другої половини ХХ ст. збереглися народні способи передбачення статі дитини. Найчастіше стать дитини намагалися вгадати за зовнішнім виглядом вагітної жінки – так вважали, що якщо жінка під час вагітності гарно виглядає, або як кажуть "розцвітає", чекали народження хлопця. Коли ж, навпаки, під час вагітності жінка ставала негарна з виду: припухали губи, з'являлися плями на обличчі тощо – чекали дівчинку, пояснюючи такі зміни у зовнішності жінки тим, що нібито частину краси матері забирає дитина. Окрім цього, стать майбутньої дитини визначали і за формою живота – кругленький немов опущений до низу віщував народження дівчинки, а гостренький та "високий" – хлопчика⁸.

Частково збереглися і продовжують побутувати заборони, які повинні були запобігти народженню дитини з розумовими чи фізичними вадами. Так вагітну жінку намагалися вберегти від нервування, переляку, сварок – все це могло не лише вплинути на перебіг вагітності та здоров'я дитини, а й на майбутній характер. Під час вагітності ще упродовж другої половини ХХ століття зберігалися заборони вагітній стригти волосся, бити тварину ногою чи рукою, переступати через мотузку, їсти ховаючись, купувати одяг ще ненародженій дитині, дивитися на вогонь та на щось негарне, ходити чи дивитися на похорон, виключенням могли бути випадки, якщо вмирала близька людина, тощо. Окрім цього сама вагітна та найближчі родичі намагалися якнайдовше зберігати у таємниці вагітність. Найбільш поширеним поясненням цього є те, що чим більше знає про це людей, тим важче буде протікати вагітність та й самі пологи, або й взагалі може призвести до зриву вагітності. Не особливо говорили і про приблизний час пологів – адже розмови про це начебто могли спровокувати важкі пологи. На початку ХХІ століття більшість з цих пересторог продовжують побутувати. Потрібно лише відзначити, що заборона стригти волосся вагітній жінці вже не така популярна. Зараз більшість молодих жінок вважає це простим забобом. Тому не відмовляють собі в стрижці, а, іноді, навіть у фарбуванні волосся під час вагітності. Відсутня єдина думка, щодо купівлі ще під час вагітності одягу, ліжечка, коляски та інших речей для дитини. Частина опитаних автором жінок, вважає, що це може робити молода мати, а якщо не вона, то хоча б близькі родичі, друга частина, навпаки, категорично з цим не погоджується і вважає, що передчасне приготування речей ще для ненародженої дитини може спровокувати викидень, проблеми під час пологів, чи взагалі, народження мертвої дитини.

Окремо зупинимося на пересторогах вагітній жінці працювати у неділю чи релігійні свята. Етнографічні матеріали, зібрані вченими Інституту етнології та антропології імені М.М.Міклухо-Маклая РАН упродовж усієї другої половини ХХ століття містять свідчення з цього приводу. За радянських часів ставлення до заборони працювати в неділю і церковні свята було неоднозначним. Так до твердження, що порушення такого табу може призвести до серйозних наслідків для молодої матері і її дитини серед молоді сприймалося, як заборони і пережитки. Вірили переважно в це жінки старшого віку⁹. Для початку ХХІ століття характерна зміна в ставленні до цієї перестороги. Більшість інформаторів знову вважає, що будь-яка робота: шиття, різання тощо може призвести до появи у дитини важких фізичних вад. При цьому табу на роботу в такі дні поширюється і на майбутнього батька. Так автором під час польових досліджень на Курщині були зафіксовано кілька розповідей про наслідки порушення заборони працювати в неділю та свята. "Якось у нас був випадок. Тут моя сусідка, вона старша за мене була, вже баба, а ми набагато молоді за неї. Казала тут у нас мужику Колькі, у нього жінка беременна була. Вона якось ішла мимо їхнього дворища, а він дрова коле, а це чи Вознесіння було чи празник якийсь був. Вона й говорить до Колькі: "Не рубай, бо жінка беременна". Но він рукою махнув, сказав: "Шо ти мне баба говоришь" і дальше рубав. То у них родилася дитина, то половини руки не було одной"¹⁰. "У нас тут жінка єсть, когда была беременной, то как-то шила в воскресенье, то у нее девочка сросшими пальцами на ручке родилась. Потом сама говорила, что сшила своему ребенку пальцы. То поехали по врачам потом"¹¹.

В другій половині ХХ ст. роль баби-повитухи (для даного регіону характерні назви "баба", "повитуха") почали відігравати лікарі-акушери сільських, районних та обласних лікарень. Лише невелика кількість сільських жінок ще до початку 1960-х років народжувала дитину дома, звертаючись за допомогою до повитухи. Іноді, від людей, які були народжені в 50-х роках ХХ ст. можна почути: "мене мама дома народила"¹². Тому не дивно, що ряд обрядів з підготовки до родів та після них, які здійснювала баба-повитуха: читання молитви, ванни для породіллі тощо, стали неактуальними, а роль "повитухи" в родильній обрядовості почала згасати і вже на початку 1960-х років про неї почали фіксувати лише згадки. Хоча, як відзначає Н.Гаврилук традиційну бабу-повитуху можна частково співставити з сучасною акушеркою, яка перейняла на себе обов'язки з допомоги в народженні дитини але без обрядового навантаження. Н. Гаврилук зауважує, що в сучасній традиції обдаровувати акушерку при виписці, а зараз і під час перебування в лікарні породіллі, квітами, цукерками тощо, можна порівняти з звичаєм дарувати повитусі хліб чи кусок полотна¹³.

Наступний етап родильної обрядовості включає в себе відвідування молодої матері, вибір кумів, обрання імені для дитини, хрещення в церкві, святкування хрестин.

Відвідування породіллі, в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, розпочинався ще в лікарні. Але привітати з народженням дитини в лікарняній обстановці, приходили, як правило, найближчі родичі: батьки молодих батьків, рідні сестри та брати, але досить часто, навіть для близьких родичів відвідування в лікарні обмежувалося. Це зумовлено було в першу чергу, з заборонами керівництвом лікарні перебувати біля дитини та жінки, яка народила з мотивації захисту від можливих хвороб та інфекцій, які могли принести з собою відвідувачі, а також і з боку родичів, щоб часом "не задивитися" дитину. Тому відвідування переносили на час, коли матір з дитиною поверталися додому.

Новим звичаєм в родильній обрядовості в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. став звичай виставляти могорич за дитину до повернення додому матері з дитиною з пологового будинку. Так молодий батько мав обов'язково відсвяткувати цю подію в колі своїх друзів та співробітників. В ході цього святкування, присутні виголошують побажання здоров'я та щастя дитині, вихваляють батька, п'ють за його здоров'я. Останніми роками традиція виставляти могорич поширюється і на бабусь з дідусями. Іноді такі святкування тривають кілька днів. "То один заїде, то другой – і всіх вгостить треба"¹⁴.

На родини не запрошували. Родичі, близькі сусіди та друзі, які хотіли відвідати матір і дитину, найчастіше домовлялися між собою і повідомляли про час їх приходу. Хоча останнім часом молода матір часто сама обирає час для того, аби прийшли до неї з відвідуванням. Ідучи на родини родичі, друзі приносили з собою солодощі: цукерки, печиво, торт, а також одяг для дитини, іграшки тощо. Ще на початку ХХ століття на родини ходили лише жінки, які приносили

з собою вареники, млинці, пироги, а також яєчно¹⁵. Чоловіки на родини не ходили¹⁶. Хоча останнім часом це тенденція змінилася, на родини часто приходять і чоловіки, це як правило родичі: дядьки з сім'ями, брати тощо. Раніше були обмеження і на присутність під час родин неодружених дівчат, вважалося, що вони можуть позаздрити на дитину, адже своєї сім'ї ще не мали. Але зараз часто неодружені подружки відвідують матір з дитиною¹⁷. На родини також дозволялося йти жінкам, які на цей час не мали місячних, адже прихід "нечистої" жінки міг спричинити хворобу дитини. "Как родилась моя Оля пришла проводить меня невестка, так у нее в это время были месячные, то потом столько повозилась с дочкой – золотуха у нее началась, долго не могли вылечить. То я долго с невесткой потом не говорила, мне такое и моему ребенку сделать"¹⁸.

Неодмінним елементом родин було пригощання відвідувачів. Готували кілька страв. Від традиційного набору страв: каші, калачів, пиріжків тощо в другій половині ХХ ст. відійшли. Їх замінили м'ясними стравами: котлети, відбивні, голубці, салатами з овочів солодощами: цукерками, печивом. Незмінним залишилося частування горілкою, з тостами на честь дитини та її батьків. Але родини пишністю не відзначалися. Гості приходили ненадовго, щоб не стомлювати молоду матір і дитину. Адже навіть сьогодні вважається, що нехрещена дитина дуже вразлива, її легко можна зурочити навіть не бажаючи цього. Тому відвідувачі, часто намагаються особливо не роздивлятися дитину. А молоді матері, навіть сьогодні підвішують над ліжечком дитини, нанизаний на нитку зубок часнику, приколюють до пелюшки чи одягу дитини маленьку шпильку.

Досить часто вже на момент родин молоді батьки вирішували кого будуть брати за кумів, яке ім'я дадуть дитині. Про це вони й оголошували під час родин. За кумів брали найчастіше сусідів, знайомих, з якими товаришували. Це пояснювали тим, що брати і сестри й так рідня, а треба породичатися ще з іншими людьми¹⁹. Загалом обрання кумів серед людей, які не належали до рідні було характерне для Слобожанського регіону. З радянських часів, досить часто за кумів брали співробітників, з якими були пов'язані не лише спільними інтересами по роботі, а й дружбою. Хоча в етнографічних матеріалах архіву Інституту етнології та антропології імені М.М.Миклухо-Маклая можна знайти свідчення, що ще на початку 1950-х років, в куми брали і першого стрічного, щоб дитина росла здоровою²⁰. Але вже на початку ХХІ ст. звичай цей повністю зник, що пов'язано з тим, що до вибору кумів частіше підходять з практичного боку. В другій половині ХХ ст. у зв'язку з появою обряду "введення новонародженого у громадянство", до якого було включено обрання кумів, імена яких записували до спеціальної книги реєстрацій, траплялися випадки, що для такого офіційного обряду залучали одних, а для церковного хрещення дитини інших. Але так тривало до середини 1980-х років, пізніше вже навіть інформатори не пам'ятають, щоб цей звичай зберігався. А в 1990 роках – на початку ХХІ ст. офіційна реєстрація кумів взагалі зникла, що було пов'язано з зникненням з політичної арени радянської держави і, як наслідок, частини обрядів, які не мали популярності серед населення. Незважаючи на заборону, постійну критику з боку різних державних та культурних організацій здійснювати обряд хрещення, сільське населення продовжувало це робити в другій половині ХХ ст.

Хрестини влаштовували, найчастіше у суботу та неділю. Зранку до хати приходили куми, які приносили з собою хліб та подарунки. Кума обов'язково брала з собою крижмо, в регіоні поширена й інша назва "ризки", яка була притаманна для російської традиції, але згодом почала використовуватися і серед українського населення, в яке в церкві замотували дитину під час обряду хрещення. Кум мав сплатити послуги церковного хрещення. А також хрещені батьки мали на спільні гроші купити своєму хрещенику хрестика. До церкви їздили батьки дитини та майбутні хрещені²¹. На початку ХХІ ст. у зв'язку з збільшенням матеріальних можливостей населення купівля хрестика покладається на куму, а кум має купити ланцюжок до нього. Останніми роками стало популярним купувати золоті хрестик і ланцюжок. Лише в окремих випадках, за відсутності достатніх коштів у кумів, вони можуть бути замінені на срібні, або бути куплені батьками дитини. А заможні батьки почали купувати ще й золоту шпильку, яку перед хрещенням дитини священник освячує, а батьки приколюють її до одягу дитини сприймаючи цю річ, як засіб захисту дитини від поганого ока²². Потрібно відзначити, що раніше батьки дитини не були присутніми в церкві під час хрещення своєї дитини, а чекали кумів з

дитиною дома. Жінка, яка народила лише після обряду "вводин", або "молитви" мала право заходити до церкви. Упродовж зазначеного періоду це майже не виконувалося – мати й батько дитини були присутніми під час обряду хрещення. Священики, як правило, не заперечували проти цього.

Після обряду хрещення куми, разом з дитиною і її батьками поверталися додому, де відбувалася невеличка трапеза. Після цього куми йшли додому, а пізніше поверталися знову на урочисте святкування в домі хрещеника.

Хрестини святкували в другій половині дня, запрошували гостей на третю, четверту годину дня²³. До столу подавали борщ, холодне, голубці, пироги, узвар. Останнім часом кількість страв збільшилася, готують не лише названі страви, а й котлети, відбивні, різні салати тощо. Останньою стравою подавали "бабину кашу", яку готувала сама господиня і лише зрідка це робила жінка, яку обирали бабувати²⁴. Бабину кашу, готували з пшоняних крупів²⁵. На початку ХХІ століття трапляється й так, що цю обрядову страву готують з рису, або замінюють цукерками, які складають до горщика²⁶. Для того аби скуштувати кашу, гості мають її викупити за гроші. Хто з гостей більше покладе грошей за бабину кашу, той має право першим скуштувати її²⁷. Хоча, деякі респонденти зауважували, що найбільше грошей на кашу має дати кум, який і пригощає нею присутніх гостей²⁸. Обряд з кашею виконували не на всій території регіону. В ряді досліджених селх Суджанського району Курської області (Гуєво, Махнівка) Ровенського району Білгородської області (Нагольне) його не виконують. Лише наприкінці святкування гостям роздають печиво, цукерки, які вони мають забрати з собою. Ще у 1950 – 1970-х роках це були домашні пиріжки, але згодом їх витіснили куповані солодоші. Респонденти це пояснюють тим, що зараз простіше придбати готові солодоші, ніж витратити на їх приготування свій час.

Ще однією дійовою особою хрестин, окрім кумів, була "баба", яку обирали з сусідок, чи далеких родичок. Певно це трансформований вигляд тієї баби-повитухи, яка ще до середини ХХ століття була єдиним лікарем-акушером на селі. "У нас бабу беруть на крестини, она принимает подарки от гостей для ребенка. И ее потом родители поздравляют. Берут ее, потому что раньше так делали"²⁹. Але, наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, все частіше, батьки обмежуються вибором лише одних кумів, вважаючи, що в "бабі" нема потреби³⁰. Після того, як на стіл ставили узвар, "баба" починала збирати подарунки для новонародженого, які гості по черзі клали на велику тарілку, останнім часом тарілку замінюють на тацю, чи глибоку миску на дно, якої ще кладуть хліб, траплялося, що тарілку заміняли наволочкою в яку і складали подарунки³¹. Після цього батьки дитини робили подарунок "бабі" – хустку, халат чи кофту, в залежності від матеріальних статків, додавали також ще гостинець у вигляді солодошів³². На початку ХХІ століття "бабу" майже не беруть. Останнім часом це скоріше виняток. Найчастішим поясненням цього є те, що "нема потреби її обирати", "нащо це", "це колись було, а тепер ніхто так не робить".

Ще в на початку ХХ ст. в регіоні була поширена традиція вітати "бабу", в певні дні року. Ці дні припадали на другий день Різдва та на свято Різдва Богородиці (8 вересня) і мали назву "бабини, бабині каші"³³. Батьки з дітьми відносили святкову вечерю "бабі" і залишалися у неї на кілька годин. Загалом це російська традиція, яка з часом зі збільшенням шлюбів між українцями та росіянами, поширилася і серед українського населення, зберігалася ще на початку другої половини ХХ століття. "Раньше бабі подарок носили: приготавливать шось поїсти, конфет куплят, бутылку возьмут, ше шось на подарок і ідуть з дітьми"³⁴. Хоча з втратою інституту "баби" на початку ХХІ століття поступово зникає звичай відзначати ці дні.

У другій половині ХХ століття на другий день після хрестин святкування продовжувалося. Влаштовувалися похрестини. Але в цей час особливих звичаїв та обрядів, приурочених до цього дня вже не зберігалася. Лише іноді в цей день, як і під час другого весільного дня влаштовувалися переодягання та розігрування присутніх гостей, а іноді навіть катання хрещеної матері дитини на тачці³⁵.

Що до третього етапу родильної обрядовості, до якого дослідники відносять обрядодії очищення, як народний – "розмивання рук", так і церковний "молитва" в другій половині ХХ століття не виконувався зовсім. В архівних матеріалах Інституту етнології та антропології в Москві можна зустріти поодинокі свідчення про цей обряд, зібрані від жінок поважного віку в

1970 – 1980-х роках. Наприкінці 1990-х – початку ХХІ століття з розширенням мережі церков в сільській місцевості Курської, Білгородської та Воронізької областей очисний церковний обряд "молитва" почав здійснюватися знову. Передусім самі інформатори пояснюють, що в селі всі люди на виду і священник сам знає у кого народилася дитина, тому жінка так чи інакше має пройти цей обряд, бо за церковними вченнями, до такого обряду вона є "нечистою" і не має права відвідувати церкву. Але говорити про те, що повернення обряду "молитви", стало останнім часом правилом, не можна.

Отже підсумовуючи усе вище сказане, можна зробити висновки, що звичаї та обряди родильної обрядовості збереглися частково. Так забувається більша частина народних знань: різних пересторог, заборон, прикмет, за допомогою яких визначали майбутній характер дитини, та захистити сім'ю від народження в ній дитини з вродженими фізичними та розумовими вадами. З цієї частини сімейної обрядовості, з розвитком медичних установ, зникла потреба у бабі-повитусі, яку замінили сучасні акушери. Хоча частково зберігалися обрядодії, які були пов'язані з повитухою під час родинних святкувань: обрання "баби" серед сусідок, родичок, приготування бабиної каші, хоча й не на всій території регіону, якою завершують святкове пригостання на хрестинах. Не дивлячись на роки атеїстичної політики, батьки намагалися по можливості провести обряд хрещення, обрати кумів для себе і хрещених батьків для своєї дитини. Розширилося коло людей, з яких обираються куми. Це вже не лише родичі та близькі сусіди, а й співробітники, друзі зі студентських років тощо. На кілька десятків років зник церковний обряд "вводина" чи "молитви", але останнім часом можна зустріти випадки, коли він здійснюється. Нажаль цього не можна сказати про народний обряд "зливок", більш відомий в цьому регіоні під назвою "розмивання рук", який зник з обрядового ужитку ще на початку ХХ ст. В другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. особливої популярності набув звичай вимагати могорича за народжену дитину. Тому стало поширеним влаштовувати невелике святкування ще до повернення матері з новонародженим додому.

¹ Машкин. Быт Крестьян Курской губернии, Обоянского уезда // Этнографический сборник. – 1862 – Вып. 5. – С. 1 – 119.; Гаврилюк Н.К. Картографирование явлений духовной культуры (По материалам родильной обрядности украинцев). – К., 1981. – 280 с.; Культура і побут населення України: Навч. посібник // В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх, В.Ф.Горленко та ін. – 2-е вид., доп. та перероб. – К., 1993. – С. 191 – 194.; Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995. – С. 192 – 195.; Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження / В.Борисенко, Г.Вишневіська, Ю.Гаврилюк. – К., 1997. – С. 281 – 285.; Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. – К., 2000. – С. 101 – 117.; Сумцов М.Ф. Слобожане: історико-етнографічна розвідка. – Харків, 2002. – С. 88 – 89.

² Кривелев А.И. Современные обряды и роль этнографической науки в их изучении, формировании и внедрении // Советская этнография. – 1977. – № 5. – С. 38 – 39.; Лобачева Н.П., Устинова М.Я. Задачи этнографической науки в разработке, внедрении в совершенствовании социалистической обрядности (семейный цикл) // Советская этнография. – 1986. – № 2. – С. 24.

³ Брудный В.И. Обряды вчера и сегодня. – М., 1968. – С. 119; Угринович Д.М. Обряды. За и против. – М., 1975. – С. 113, 115.

⁴ Дарманський П. Обряд у житті людини. – К., 1975. – С. 57.

⁵ Там само. – С. 60 – 61.

⁶ Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. Пер. с нем. К.Д.Цивинной. Примеч. Т.А.Бернштам, Т.В.Станюкович и К.В.Чистов. – М., 1991. – С. 319.

⁷ Гаврилюк Н.К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). – К., 1981. – С. 57.

⁸ Записано автором 2006 – 2007 рр. у селах Суджанського району Курської області, кількох селах Острогозького та Петропавлівського районів Воронежської області.

⁹ Архив Института этнологии и антропологии имени М.М.Миклухо-Маклая РАН (далі АІЕА) – Ф. 55. – Оп. 3. – Од. зб. 1428. – Арк. 6.

¹⁰ Записано в серпні 2006 року в селі Курилівка Суджанського району Курської області від Зарудної Н.І. (1956 р. н.).

- ¹¹ Зап. в серпні 2006 року в селі Бондарівка Суджанського району Курської області від Давиденко О.В. (1955 р. н.).
- ¹² Зап. в серпні 2006 року в селі Сторожеве Острогозького району Воронізької області від Гришкової Н. (1948 р. н.) та Баркалової Л.М. (1954 р. н.).
- ¹³ Гаврилюк Н.К. Вказ. праця. – С. 229.
- ¹⁴ Зап. в серпні 2006 року в селі Заолешенка Суджанського району Курської області від Бескорвайної Л. А. (1947 р. н.).
- ¹⁵ Там само. – С. 85.
- ¹⁶ Борисенко В. К. Вказ. праця. – С. 105.
- ¹⁷ Зап. в лютому 2006 року в селі Курилівка Суджанського району Курської області від Дзюбенко О.К. (1924 р. н.).
- ¹⁸ Зап.о в серпні 2006 року в селі Бондарівка Суджанського району Курської області від Жукової К. (1956 р. н.).
- ¹⁹ Зап. в серпні 2006 року в селі Заолешенка Суджанського району Курської області від Дьяченко Л.А. (1962 р. н.).
- ²⁰ АІЕА – Ф. 55. – Оп. 3. – Од. зб. 1429. – Арк. 7 (зворот).
- ²¹ АІЕА. – Ф. 55. – Оп. 3. – Од. зб. 2137. – Арк. 17.
- ²² Зап. в липні – серпні 2006 року в селах Суджанського району Курської та Острогозького району Воронізької областей.
- ²³ Зап. в серпні 2006 року в селі Сторожеве Острогозького району Воронізької області від продавщиці магазину. Прізвище не побажала називати, віком приблизно 40 років.
- ²⁴ АІЕА. – Ф. 55. – Оп. 3. – Од. зб. 1430. – Арк. 12.
- ²⁵ Зап. В серпні 2006 року в селі Гончарівка Суджанського району Курської області від Шевченко С.І. (1947 р. н.).
- ²⁶ Зап. В липні 2006 року в селі Литвинівка Острогозького району Воронізької області від Дорош Н.В. (1956 р. н.).
- ²⁷ Зап. В липні 2006 року в селі Дмитрівна Корочанського району Білгородської області від Демиденко Д.Є. (1950 р. н.).
- ²⁸ Зап. В серпні 2006 року в селі Заолешенка Суджанського району від Дьяченко Л.Д. (1962 р. н.) та в селі Гарналь Суджанського району Курської області від Лисицької Л.О. (1959 р. н.).
- ²⁹ Зап. в серпні 2006 року в селі Сторожеве Острогозького району Воронізької області від Титарьової А.Г. (1962 р. н.).
- ³⁰ Зап. В липні 2006 року в селі Литвинівка Острогозького району Воронізької області від Стецури В.В. (1970 р. н.).
- ³¹ АІЕА. – Ф. 55. – Оп. 3 – Од. зб. 2006. – Арк. 31 – 32; – Ф. 55. – Оп. 3. – Од. зб. 1419. – Арк. 7 зв. та ін.
- ³² Зап. в серпні в селах Суджанського району Курської та Острогозькому районі Воронізької областей.
- ³³ Листова Т.А. Русские обряды, обычаи и поверья, связанные с повивальной бабкой (вторая половина XIX – 20-е годы XX века) // Русские: семейный и общественный быт. – М., 1989. – С. 160.
- ³⁴ Зап. в серпні 2006 року в селі Махнівка Суджанського району Курської області від Швець Ю. Т. (1965 р. н.).
- ³⁵ Зап. в серпні 2006 року в селі Гончарівка Суджанського району Курської області від Дорошенко Т.В. (1952 р. н.).

В статье рассматривается структура родильно-хрестильных обрядов украинцев курской, Белгородской и Воронежской областей во второй половине XX века.

Ключевые слова: Предостережения, родины, выбор кумовей, крестины, трансформации.

The article shows the structure of rituals and customs connected with birth and christening of Ukrainian children in Kursk, Voronezh and Belgorod regions in the 20-th century.

Key words: warning, celebration of birth of child, choice of godparents, christening, transformations.